

Vesa Jarva

Koloratiivirakenteen kehitys itämerensuomalaisissa kielissä

Tarkoitukseni on selvittää, miten laajasti koloratiivirakenne tunnetaan itämerensuomalaisissa kielissä, millaisia rajoituksia sen käytössä on ja miten se on kehittynyt. Teoreettisena taustana on lähinnä konstruktiokielioppi, kieliopillistuminen ja historiallis-vertaileva kielitiede.

Koloratiivirakenteessa on kaksi verbiä, neutraali ja koloratiivinen. Verbit muodostavat sekä syntaktisesti että semanttisesti kokonaisuuden, mutta niiden muoto, järjestys ja koherenssi vaihtelevat. Rakenteesta voi erottaa neljä eri tyyppiä:

A: Neutraali verbi A-infinitiivissä ja koloratiivinen finiittiverbi (*nauraa heläytti*). Tämä tyyppi on koherentti, eli verbien välissä ei voi olla muita konstituentteja.

B: Koloratiivinen finiittiverbi ja neutraali verbi A-infinitiivissä (*heläytti nauraa*).

C: Neutraali finiittiverbi ja koloratiivinen finiittiverbi (*nauroi heläytti*).

D: Koloratiivinen finiittiverbi ja neutraali finiittiverbi (*heläytti nauroi*).

Koloratiivirakenne vaikuttaa itämerensuomalaiselta innovaatiolta, joskin ainakin pohjoissaamassa on C-tyyppiä vastaava rakenne. Monissa muissakin maailman kielissä tunnetaan erityyppisiä neutraalin verbin ja kuvailevan sanan (ideofonin) syntaktisia kiteytymiä.

Syntaktisesti A- ja B-tyyppjä voidaan verrata A-infinitiivin ja finiittiverbin muodostamiin verbiketjuihin, C- ja D-tyyppjä taas asyndeettiseen rinnastukseen tai seriaaliverbeihin.

Koloratiivirakenteen verbien merkitystä ei voi erottaa toisistaan, vaan ne kuvaavat samanaikaisesti yhtä, jakamatonta tapahtumaa tai toimintaa. Konstruktiokieliopin mukaisesti koloratiivirakenne on kieleen vakiintunut malli tai kokonaisuus, jossa muoto ja merkitys, rakenne ja funktio yhdistyvät. Konstruktioille tyypillisesti leksikaalinen aines voi vaihdella paljonkin, vaikka siinä on myös tiettyjä tendenssejä ja ehkä rajoituksiakin. Kieliopillistumisen näkökulmasta rajoitusten rikkominen johtaa epäkieliopillisiin muotoihin: esimerkiksi suomen yleiskielessä koloratiiviverbi ei voi olla täysin neutraali, kuten *mennä kävelin. Laajempi itämerensuomalaisten kielimuotojen vertailu kuitenkin tekee rajoitusten määrittelyn hankalaksi. Koheesion näkökulmasta A-tyyppi näyttäisi kieliopillistuneen pisimmälle, koska verbien välissä ei voi olla muita konstituentteja; muissa tyypeissä se on mahdollista ja tavallistakin.

Diakronisen tulkinnan kannalta keskeinen kysymys on, ovatko A-infinitiivin sisältämät tyypit kehittyneet kahden finiittiverbin tyypeistä vai päinvastoin, vai ovatko ne eri alkuperää. Itämerensuomalaisten kielten synkroninen vertailu ei anna tähän suoraa vastausta. Alustavien tulosten mukaan B ja C-tyypeillä on laajin levikki itämerensuomalaisissa kielissä. A-tyyppi on yleinen pohjoisessa ja idässä: suomen pohjalais- ja itämurteissa, vienan- ja eteläkarjalassa sekä vepsässä. Etelässä ja lounaassa se on selvästi harvinaisempi. D-tyyppi on harvinainen muualla paitsi aunuksessa.

	A	B	C	D
suomen lounaismurteet	XX	XXX	XXXX	X
hämäläismurteet	XXX	XXX	XXXX	X
pohjalaismurteet	XXXX	XXX	XX	X

savolaismurteet	XXXX	XXX	XXX	XX
kaakkoismurteet	XXXX	X	XXX	X
viena	XXXX	XXX	XXX	XX
eteläkarjala	XXX	XXX	XXXX	XX
aunus	XX	XX	XXXX	XXXX
lyydi	X	XXX	XXXX	XX
vepsä	XXX	XXXX	?	?
inkeroinen	XX	XXX	XXXX	XX
vatja	X	XXX	?	?
pohjoisviro	XX	XXXX	XX	X
võru	X	XX	?	?
liivi	?	?	?	?

Taulukko 1. Koloratiivirakenteen eri tyyppien yleisyys itämerensuomalaisissa kielimuodoissa.

X = tuntematon tai satunnainen

XX = harvinainen

XXX = tavallinen

XXXX = yleinen

? = ei tietoa

Aineiston olen kerännyt pääasiassa sanakirjojen lause-esimerkeistä ja aiemmasta kirjallisuudesta. Suomen murteista on lisäksi käytössä lause- ja muoto-opin arkistot. Tähän mennessä vasta suomen osalta aineistoa voi pitää riittävänä. Vepsän ja vatjan osalta aineisto perustuu vain aiempaan kirjallisuuteen, ja myös pohjoisviron ja võrun aineistoa pitää vielä täydentää. Liivistä en ole vielä löytänyt tietoja koloratiivirakenteen käytöstä, mutta olisi yllättävää, jos näin laajalevikkinen ilmiö olisi yhdessä itämerensuomalaisessa kielessä täysin tuntematon.